

KOMJÁTI GYULA.

EZERKILENC SZÁZTIZENKILENC március közepén meglátogattam «hivatalból» mint a Pester Lloyd munkatársa egy hadviselt művészek által rendezett kiállítást a Mücsarnokban. Kritikusi tevékenységemet, mely immár a múlté, igyekeztem, amennyire tudtam, komolyan folytatni. A mindenkori legújabb eseményeket számbavéve sohase engedtem meg magamnak, hogy közömbös legyek és mindig arra gondoltam, hogy ha véletlenül, valamikor, nagysokára mégis csak a kezébe talál akadni valakinek, egy-egy írásom, melyben valamely vadonatúj művészi alkotás jelentőségét igyekeztem annak idején megállapítani, mit szól majd ahhoz az idő távlatából az az Isten tudja milyen okból esetleg felbukkanó érdeklődő.

Hol van az a kritikus, aki ne szeretne nagy tehetségeket, vagy ha épen úgy adódik, lángelméket felfedezni? Hol van az, aki ne örülne annak, hogy ő mondta ki először X-re vagy Y-ra, hogy nagyrahivatott ember? Ambicióm volt ez mindig nekem is. Nem foghatja rám azonban senkisé, hogy előre megfontolt felfedezési szándékkal indultam valaha is neki a kiállításnak. Ellenkezőleg: arra törekedtem mindig, hogy amennyire lehet, passzív maradjak. Goethe mondja egyszer magáról olaszországi naplójában, hogy elindult egy szép verőfényes napon, minden cél nélkül, hogy kitegye magát annak a művészi hatásnak, amely épen éri. Ez lebegett mindig a szemem előtt. Ilyen Goethe szerinti lelkiállapotban ért azon az emlékezetes kiállításon is egy különös hatás, melynek emléke sohase fog bennem elfakulni.

Egy szemmel láthatóan kiállítási igények nélkül készült rajzot láttam, melyről a következőket tartottam szükségesnek megírni: «Egy nem feltűnő, de léttel teljes ceruzarajz azt a megrázó drámát tárja elénk, amint az oláh rablók hordák ágyútüzében egy fiatal székegy lány nem engedi, hogy elszakítsák a hazai rögtől». Nem tudtam az időben figyelemmel kísérni a többi lapok közleményeit. Remélem azonban, hogy más is akadt, aki Komjáti Gyulának ezt a kis rajzát figyelembe vette. Mert a szívettépő jelenetben, melyet a művész — ismétlem — láthatólag nem másnak, hanem saját magának rajzolt, oroszán-körmök jutottak kifejezésre.

A Nemzeti Szalon azévi őszi tárlatán ismét csak egy kis ceruzarajzzal jelentkezett Komjáti. Akkor már sürgettem a kiállításról írt cikkemben, hogy lebilincselő illusztratív művészetéből mutasson mielőbb nagyobb gyűjteményt.

Időközben ugyanis megismerkedtem vele és valósággal megdöbbenem annak láttára, hogy abban a vékonypénzű szóke fiatalemberben mi lakik. Borzalmas élményekről számolt be és elbeszéléséhez borzalmas bizonyítékokat sorakoztatott fel. Új Verescsagint láttam benne, azzal a különbséggel, hogy míg a XIX. század nagy orosz mestere azzal adott nyomatékot festményeinek, hogy került mindent, ami páthosz vagy póz gyanánt hathatott volna, addig a mi emberünk szabad lendülettel dolgozott. Meggyőzött minden vonása arról, hogy amit lerajzolt, az színtiszta igazság, másként nem lehetett. A cselekvés erejét

azonban mégis fokozta azzal a művészi lendülettel, mely alaptermészetét jutatta önkénytelenül kifejezésre.

Az értelemről sugárzó arcú, eleven mozgású nyitramegyei fiú húsz éves és okleveles tanító volt, mikor a nagy háború kitört. Akkor ősszel beiratkozott a Képzőművészeti Főiskolába, rajztanárnövendéknek. Az első tanév elvégzése után már hadba is kellett vonulnia. Júniustól október 21-ig küzdött. Ekkor jutott oláh fogságba. Ekkor ismerkedett meg az infernóval.

Tizenhatezer szerencsétlen fogoly közül tizennégyezernek szörnyű pusztulását látta a fogolytáborban. 390 tiszt és önkénytes közül tizenhatedmagával maradt életben. Sipotiban, az elátkozottak tanyáján bűz, piszok, éhség, nedves falak, orvos- és orvossághiány, kegyetlenség, éhség, kétségbeesés erkölcsi nyomor, gonoszság és örület jelentették az állandóságot, a testileg, lelkileg meggyötört foglyok képzeletének a végtelenséget. Akik elhaltak azoknak az járt ki végső tisztesség gyanánt, hogy életbenmaradt nyomorult bajtársaik székérre halmozták holttesteiket s úgy vontatták ki maguk a temetőbe.

Komjáti lerajzolt minden apokaliptikus szörnyűséget. Lerajzolta a szerencsétlen negyvennégyes bakákat, akiket szökés kísérlete miatt azzal büntettek, hogy kikötötték őket a hóviharban. Ott is veszték. Lerajzolta a megőrült internált zsidóleányt, ki a szent könyvet magasan lobogtatva rohant keresztül-kasul a táboron. Lerajzolta a meztelenre vetkőztetett hullák garmadait, a pokol nyomait eltakarító hollósereget és tépázott kutyahadat. Rajzeszközei a lehető leghitványabbak voltak. Szemétből, piszokból kellett gyakran előkotornia kis papírhulladékokat, hogy rájuk vezesse rémséges naplóját. Egyes rajzok a halottaktól elszedett papírrongyokat díszítették. A harctéren megtörtént vele, hogy ütközet közben lopva rajzolt. A fogolytáborban fagyos ujjakkal szélben, hóban gyakorolta művészetét.

Nem várt szerencséje támadt azzal, hogy egy elvetemült fogolytársa ellopta rajzait és eladogatta azokat a szomszédos tábor tisztjeinek. E becstelen ember útbaigazítása alapján azonban átjött hozzá egy semleges orvos, aki nemcsak gyógykezelt, hanem festékekkel, vázlatkönyvekkel s egyéb szükséges rajzszerekkel is ellátta. Ez időtől kezdve többet dolgozhatott és a tiszték közt megrendelői is akadtak.

1918 márciusa hozta meg a szabadulást. Hazatérése után ugyan jó ideig aggódtott rajzai miatt, melyeket egy ferencrendi szerzetes gondjaira bízott, mielőtt szenvedéseinek helyét elhagyta. A derék páter azonban megőrizte lelkiismeretesen a nagyrahitavott tanulmányokat s visszajuttatta őket alkotójukhoz.

Itthon visszatért régi iskolájához, melyen 1919-ben megszerezte a rajztanári oklevelet. A Nemzeti Szalon 1920-as őszi tárlatán már rézkarcokat láttam tőle. Meg is írtam akkor, hogy ezzel nagyon kellemesen lepett meg minket és hogy úgy látszik, hogy az új kifejezési módhoz való szeretete folytán rajzművészete megújodik. Kifejezést adtam afölötti reményemnek is, hogy mint rézkarcoló, meg fogja ismertetni a világgal azokat a pokoli kegyetlenségeket, melyeket az oláh fogságban élt át.

A sokszorosító grafikus ettől kezdve egyre jobban érvényesült benne. 1923-tól 26-ig már Olgyai Viktor osztályába járt, hol kitűnő rézkarcolóvá fejlődött.

Különös dicsérettel kell megemlékeznem önállóságáról. Az Olgyai-iskolában sok erős grafikus tehetség fejlődött ki. A mesternek nemcsak technikai, hanem általános szellemi irányítást is köszönhettek a fiatalok. Két dolgot látok

azonban, ami bajt okozott náluk. Az egyik az új stíluskeresések eredményezte formalizmus, a másik a rézkarc nagyobbarányú festői lehetőségeinek figyelmen kívül hagyása. Formalizmus alatt bizonyos plasztikus kifejezési eszközök egyoldalú, gondolatszegény kiaknázását értem. A festői kifejezés korlátozottsága bizonyos technikai eszközök mellőzésének eredménye volt. A mi művészeink meglehetősen egyoldalúan művelték a rajzot. Festői szempontból főképen a maratás és a hideg tû közti különbségre építettek. A különböző savak által nyújtott lehetőségeket nem tanulmányozták eléggé. Egyáltalában túlságosan elméleti alapokra helyezkedtek.

Az elméletiség pedig a stílusban bosszulta meg magát legjobban. Ennek végső oka a nálunk már nagymultú Cézanne-hatásban kereshető. Cézannet nem fogták fel helyesen a mi művészeink. Ő mint kolorista nagy. Rajztudását bármily szempontból is ítéljük meg, fogyatékosnak kell tartanunk. Kompozíciója pedig — épen az, ami legjobban hódított nálunk — a kifejező erő rovására elméleti és tektonikus. Legújabb festészetünkben, ennek hatása alatt, se szeri se száma az olyan kompozícióknak, melyek inkább nevezhetők épületeknek mint képeknek, melyek inkább tektonikus értékek összeállításai és egyensúlyozásai mint életet kifejező formák. Laikusok és szakemberek állandó rosszalással fogadják azokat a férfi és női aktokat, melyeknél az elefánthoz méltó végtagok kötelezőkké váltak s melyek legtöbnyire egyáltalában csak azért látszanak lenni, hogy egymást — mint «képértékek» — minden igazi életet kifejező mozgás nélkül egyensúlyozzák.

Komjátit szerencsére nem ragadta el az a szellem, melyből a fent jellemzett alkotások születtek. Sohase vesztett el bizonyos közösséget régi nagy eszményképével, Zichy Mihállyal, akit természetesen nem utánzott, de akinek az egész életet átölelő nagy szellemét többre értékelte, mint azt a törekvést, mely a művészi alkotásból önálló metafizikai fogalmat akar teremteni. Hogy röviden fejezzem ki magamat: Komjáti romantikus maradt. Ezzel pedig nemcsak művészetének használt általában, hanem elősegítette és szorosabbra fűzte kapcsolatát Angliával. Ott szívesen fogadták azért is, mert bizonyos fokú rokonságot fedeztek fel benne.

Angolországba több sikeren át jutott. 1923-ban a Magyar Grafikusok Egyesülete tagjai közé választotta. Az egyesület keretében kiállított Monzában, Firenzében, Rómában, Stockholmban, Amerika nyolc különböző városában, Zürichben, Baselben stb. 1924 szeptember havában gyűjteményes kiállítást rendezett az Ernst Múzeumban. 1926-ban a Nemzeti Szalon kiállításán elnyerte az Ernst Endre grafikai díjat. 1927-ben a Szinyei Merse Pál Társaság a Zichy Mihály grafikai díjjal tüntette ki. Mintegy szerves folyománya lett ennek, ugyanabban az esztendőben, a Magyar Állam kétszáz fontos ösztöndíja, mellyel a művész Londonba utazott. Komjáti is egyike azoknak, akik bizonyoságot tesznek a maguk kiszélesített tudásával arról a nagyjelentőségű közbelépésről, mellyel a jelenlegi közoktatásügyi kormányzat Magyarország művelődési politikájában valósággal úttörő módon ad lehetőségeket a művésznemzedékek külföldi tanulmányokra.

Londonban a Royal College of Arts növendéke volt két éven át, Osborn M. professzor osztályában. Ezzel a kétévi munkával nyertek iskolai tanulmányai méltó befejezést. Azt sajátította el, amit a brit fővároson kívül sehol se tanulhattott volna meg jobban a világon. Itt ismerkedett meg a festékek és a maratás savak titkaival. Anglia, hol Rembrandt szelleme eleven érték ma is és nagyobb tisztelet tárgya, mint bárhol, klasszikus földje ma a rézkarcnak. Ott fogják fel

legbensőségesebben e művészet egyéniségét. A rézkarc nem olyan művészet, mint a rézmetszet vagy a fametszet, hol a kifejezésbeli különbségek csak a vonalbeli különbségeken alapszanak. A rézkarc, amint jeleztem, festői lehetőségeket biztosít, melyeknek megoldásával egyes műhelyek évszázadokon át foglalkoztak. Komjáti, a Rembrand-rajongó, kihasználta Londonban alaposan az alkalmat arra, hogy e megoldások titkaival megismerkedjék.

A műhelymunka és az alkotó munka közt pedig meg tudta tartani a különbséget. Míg az iskolában elsajátította alaposan azt, amit az angol grafika nyújthatott neki, addig alkotásaiban teljesen hű maradt magához. Élt ugyan az Albion nyújtotta alkalmakkal is. Utazásokat tett az országban. Feldolgozott egyes tengerparti és szárazföldi részleteket. Ilyenek pl. «Newhaven,» a «Találkozás», az «Atlanti óceán partja esőben». Ezek a lapok nemcsak érdekesek és hatásosak, hanem, komolyabb szemléletre, munkájukkal is mélyen meggyőzők. Hogy nyersen fejezzem ki magam: más rajtuk a víz és más a szárazföld, más a folyékony és más a szilárd anyag. Hogy mennyire eltalálta bennük Komjáti a megfelelő alaphangot, bizonyítja népszerűségük Angliában. Dickins H. C. kiadó előnyös szerződéssel kötötte le a művészt. A «The Studio», az «Apollo», az «Art Work», a «The Free Critic» és az «Etching of Today» tanulmányokat hoztak róla s közölték lapjait. De az angolok is megérezték, hogy a mi művésznünknek mi a legerősebb oldala. Nekik ugyan nem fájhat annyira a mi fájdalmunk mint nekünk, de azért a Sipotiban átélt borzalmak feldolgozásait méltatják legtöbbször ők is.

A «Prayer», a fájdalmas önkívületben imádkozó hadifogoly katona lett Komjáti legtöbbször becsült lapja Angolországban. Joggal dicsérik azonban a «Reggel»-t is, mely ott «Meditation» cím alatt lett ismert. Egy földön fektéből kínosan felemelkedő lerongyolódott katonát látunk ezen a lapon, háttal ábrázolva, hogy annál jobban jusson kifejezésre, hogy itt a szerencsétlen névtelen hős névtelen fájdalmáról van szó. Ebben a hősben ugyan semmi heroikus vonás sincs. És mégis emlékeztet a nagy Michelangelo alkotta «Reggel»-re. Nemcsak a fájdalomtól lesújtott alak kínos kísérletével arra, hogy felemelje elgyötört tagjait, hanem még a rajz nagyvonalúságával is.

Komjáti Gyula művészete ugyanis a legjobb értelemben nagyvonalú. Pedig szó sincs róla, hogy kerülne a részletmunkát. Kikeres és megrajzol minden formát, akkora részletességgel, amekkorát csak a lap mérete megenged. A nagyvonalúságot megadja azonban neki az érzés nagysága és a kompozíciót összetartó egysége, a fejlett érzék a forma, a fény és árnyék, a fehér, a fekete és az ezüstsürke iránt.

Ismétlem azonban, ami Komjáti művészetében mindenekfölött megnyugtató és nagy reményekre jogosító, az az érzések mélysége és átütő ereje. Mindennél többet mond az, hogy ő idegen földön, teljesen új benyomások közt, több mint egy évtized multával, erősebb kézzel ragadta meg a régi anyagot, mint valaha. A «Gond», a «Román fogság», az «Erdélyi menekültek» Londonban készültek. A háborús évekből való első rajzok óta azonban nemhogy vesztektek volna bensőségükből ezek a meglátások, hanem éppen ellenkezőleg, nyertek erőben.

Nem hallgathatom el, hogy vannak nemzeti hibáink, melyeket nálunk legtöbbször nem hajlandók, vagy talán nem is tudnak meglátni. Bizonyos ridegségre gondolok elsősorban, melynek megnyilatkozását művészeti kiállításainkon is tapasztaltam. Nemzetközi mérkőzéseken a magyar anyag rendszeren a legkomolyabbak közé tartozik. Ellenben hiányozni szokott belőle valami, ami

rendkívül fontos : az elragadó lendület és a lelket felforráló szenvedély. Hogy ennek mi az oka, azt hiszem tudom, de most nem akarom leírni. Elégnek tartok megjegyezni ezúttal annyit, hogy ha valaki előnyös ellentéte ennek a lendület nélküli józanságnak, hát Komjáti Gyula az. Ha valaki, hát ő hivatott arra, hogy a művészet erejével barátokat szerezzen nekünk messze földön is.

Felvinczi Takács Zoltán.

MÉG LÁTNI FOGLAK ÉN.

1915.

Még látni foglak én !
 Nem lelkem erejével,
 Ahogy költést tevénk.
 Fehér ajkamról vérszagú sóhaj
 Fekete éjjel, szélsuhogásban
 Búcsúvevésre nem száll majd Feléd.

Még látni foglak én !
 Mint egyszer régen
 S a legszebb képen felragyog a fény :
 Növő homály a kis szobában,
 Bűvös igézet, édes rémület . . .
 Remegve csók-csodára vártunk . . .
 — Gyujtsak világot? Már nagy a setét —
 Kérdeztem halkán.
 (Kellott a beszéd,
 Pedig a vágytól majd meghaltam.)
 Riadtan jött a szó : Ne még, ne még !
 S egy forró kis kacsó
 Lefogta kezemet.
 Reá hajlott az ajkam.

Még látni foglak én !
 Előre álmodom :
 Ragyogó nyári reggelen
 Nagy-halkan fordul a kilincs,
 A résen át aranyfolyó
 Zuhog a kékszobába.
 Nyomában én,
 Aranykeretben barna szilhuett.
 És sorba járom a kis ágyakat . . .
 Szívem verése hogyha elcsitul,
 Hozzád megyek
 S kebledre hajtom fáradt fejemel.
 — Így jövök én !

Réz Gyula.